INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

SAMARQAND — TEMURIYLAR DAVRIDA OBODONCHILIK VA ME'MORCHILIK MARKAZI

T.f.d.professor **Boltayev A.**

Ne'matullayeva Gulhayo Samad qizi

JDPU Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi tarixi

I bosqich magistranti

nematullayevagulhayo13@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Amir Temur va Temuriylar davrida Samarqand shahrining siyosiy, iqtisodiy hamda madaniy markaz sifatida rivojlanishi masalalari yoritilgan. Unda ayniqsa, shahar obodonchiligi, bunyodkorlik ishlari, me'moriy obidalar qurilishi va Temuriylar davri me'morchiligining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada Amir Temur tomonidan amalga oshirilgan bunyodkorlik siyosat natijasida Samarqandning Sharqdagi yirik madaniy va me'moriy markazlardan biriga aylangani asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Temuriylar davri, Samarqand, me'morchilik, obodonchilik, bunyodkorlik ishlari, shaharsozlik, tarixiy obidalar.

XIV asrning ikkinchi yarmida Movarounnahr hududida markazlashgan davlat barpo etgan Amir Temur o'z saltanatining siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazi sifatida Samarqand shahrini tanladi. 1370-yilda hokimiyatni qo'lga olgan Amir Temur Samarqandni o'z davlatining poytaxti sifatida belgilab, shaharni keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari orqali rivojlantirishga alohida e'tibor qaratdi. Natijada Samarqand qisqa vaqt ichida Sharqning eng yirik va obod shaharlaridan biriga aylandi.1

Amir Temur shaharni rivojlantirishda avvalo uning mudofaa tizimini mustahkamlashga ahamiyat berdi. Samarqand atrofida mustahkam devorlar, darvozalar va qal'alar qurilib, shahar tashqi xavflardan himoya qilindi. Shuningdek, shahar ichida yangi ko'chalar, savdo rastalari, karvonsaroylar va bozorlar barpo etilib, iqtisodiy hayot jonlantirildi. Bu jarayon Samarqandni Buyuk Ipak yo'lining muhim savdo markazlaridan biriga aylantirdi.2

Amir Temur o'z saltanatining turli hududlaridan, shuningdek, zabt etilgan mamlakatlardan ko'plab hunarmandlar, me'morlar va ustalarni Samarqandga olib kelgan. Ular ishtirokida shaharni obodonlashtirish va yangi me'moriy inshootlar qurish ishlari amalga oshirildi. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Amir Temur Hindiston, Eron, Iroq, Ozarbayjon va boshqa hududlardan ko'plab mohir ustalarni Samarqandga keltirib, ularga shaharni bezash va obod qilish vazifasini yuklagan.

Natijada Samarqand nafaqat siyosiy markaz, balki ilm-fan, madaniyat va hunarmandchilik rivojlangan yirik shaharga aylandi. Shahar hududida saroylar, masjidlar, madrasalar, bog'lar va boshqa ko'plab me'moriy obidalar bunyod etildi. Bu qurilishlar Samarqandning shaharsozlik

1 Ahmedov B. Amir Temur. - Toshkent: 1996, B.112

2 Azamat Ziyo. O'zbek davlatchiligi tarixi. Toshkent: Sharq,2000. B.145-146

qiyofasini tubdan o‘zgartirib, uni Sharqning eng go‘zal va obod shaharlari qatoriga olib chiqdi. Shu sababli Samarqand Temuriylar davrida “Sharqning durdonasi” sifatida e’tirof etilgan.3

Umuman olganda, Amir Temur davrida Samarqandning poytaxt sifatida rivojlanishi shahar tarixida muhim bosqich bo‘ldi. Temur tomonidan olib borilgan keng ko‘lamli obodonchilik va bunyodkorlik ishlari Samarqandning siyosiy, iqtisodiy va madaniy markaz sifatida yuksalishiga xizmat qildi. Temuriylar davri Markaziy Osiyo tarixida shaharsozlik va me’morchilikning yuksalishi bilan alohida ajralib turadi. Amir Temur tomonidan asos solingan bunyodkorlik an’analari uning avlodlari davrida ham davom ettirildi. Ayniqsa Samarqand shahrida amalga oshirilgan keng ko‘lamli obodonchilik ishlari natijasida shahar nafaqat siyosiy markaz, balki madaniyat, savdo va hunarmandchilik rivojlangan yirik shaharga aylandi. Temuriylar davrida shahar obodonchiligi ishlariga katta e’tibor qaratilib, yangi me’moriy inshootlar qurish bilan bir qatorda mavjud binolarni ta’mirlash va kengaytirish ishlari ham amalga oshirilgan. Samarqandda masjidlar, madrasalar, karvonsaroylar, hammomlar va bozorlar bunyod etilib, shahar infratuzilmasi sezilarli darajada rivojlantirildi. Bu jarayon shahar iqtisodiy hayotining faollashishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Temuriy hukmdorlar, xususan, Mirzo Ulug‘bek davrida Samarqand ilm-fan va madaniyat markaziga aylanishi bilan birga shahar obodonchiligi ishlari ham davom ettirildi. Ulug‘bek tomonidan Samarqandda madrasa, rasadxona va boshqa ilmiy inshootlar qurdirilib, shahar ilmiy hayotining rivojiga katta hissa qo‘shildi. Bu inshootlar nafaqat ilmiy markaz sifatida xizmat qilgan, balki Samarqandning me’moriy qiyofasini ham boyitgan.4

Shuningdek, Temuriylar davrida shahar hududida ko‘plab bog‘lar va sayilgohlar barpo etilgan. Amir Temur tomonidan bunyod etilgan Bog‘i Dilkusho, Bog‘i Chinor, Bog‘i Bihisht kabi bog‘lar nafaqat dam olish maskani, balki shahar obodonchiligining muhim unsurlaridan biri hisoblangan. Bu bog‘lar o‘zining go‘zalligi va tartibli rejalashtirilgani bilan ajralib turgan.

Temuriylar davrida Samarqand shahrida barpo etilgan me’moriy obidalar o‘zining ulug‘vorligi, me’moriy yechimlarining mukammalligi va bezak san’atining boyligi bilan ajralib turadi. Amir Temur va uning avlodlari tomonidan bunyod etilgan ushbu inshootlar nafaqat shahar qiyofasini o‘zgartirdi, balki Samarqandni Sharqning eng muhim madaniy va me’moriy markazlaridan biriga aylantirdi[1].

Amir Temur davrida qurilgan eng yirik me’moriy obidalardan biri Bibixonim masjidi hisoblanadi. Tarixiy manbalarga ko‘ra, ushbu masjid 1399–1404-yillarda qurilgan bo‘lib, o‘sha davrda Movarounnahr hududidagi eng katta va ulug‘vor masjidlardan biri sanalgan. Masjidning ulkan peshtoqi, baland gumbazlari hamda murakkab bezaklari Temuriylar davri me’morchiligining yuksak darajada rivojlanganini ko‘rsatadi.5

Samarqanddagi yana bir muhim me’moriy yodgorlik Go‘ri Amir maqbarasidir. Ushbu maqbara dastlab Amir Temurning nabirasi Muhammad Sulton uchun qurilgan bo‘lsa-da, keyinchalik Amir Temurning o‘zi ham shu yerga dafn etilgan. Go‘ri Amir maqbarasi o‘zining nafis me’moriy tuzilishi, ko‘k rangli gumbazi va murakkab naqshlari bilan Temuriylar davri me’morchiligining yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Samarqanddagi Shohi Zinda

3 Yazdiy Sh.A. Zafarnoma. Toshkent: Sharq, 1997. B.203

4 Ahmedov B. Ulug’bek. - Toshkent: 1994. B.67

5 Azamat Ziyo. O’zbek davlatchiligi tarixi. - Toshkent: Sharq, 2000. B.158

majmuasi ham Temuriylar davrida qayta ta’mirlanib, yangi maqbaralar bilan boyitilgan. Ushbu majmua o‘zining rang-barang koshinkor bezaklari, nozik naqshlari va me’moriy uyg‘unligi bilan mashhurdir. Shohi Zinda majmuasi Markaziy Osiyodagi eng noyob me’moriy ansambllardan biri sifatida e’tirof etiladi.6

Temuriylar davrida Samarqandda qurilgan yana bir muhim me’moriy majmua Registon maydoni hisoblanadi. Keyinchalik Mirzo Ulug‘bek tomonidan bu yerda madrasa qurdirilib, Registon ilm-fan va ta’lim markaziga aylantirilgan. Ulug‘bek madrasasi o‘zining me’moriy tuzilishi va bezak san’ati bilan Temuriylar davri me’morchiligining yuksak darajasini namoyon etadi.7

Temuriylar davrida Samarqand shahrida bunyod etilgan me’moriy obidalar nafaqat o‘z davrining me’morchilik san’atini aks ettiradi, balki bugungi kunda ham jahon madaniy merosining muhim qismi hisoblanadi. Ushbu obidalar Samarqandning tarixiy va madaniy ahamiyatini yanada oshirib, uni dunyoga mashhur shahar sifatida tanitishga xizmat qilgan.

Temuriylar davri Markaziy Osiyo me’morchiligi tarixida alohida bosqichni tashkil etadi. Bu davr me’morchiligi o‘zining ulug‘vorligi, murakkab me’moriy tuzilishi hamda nafis bezak san’ati bilan ajralib turadi. Amir Temur va uning avlodlari tomonidan olib borilgan keng ko‘lamli bunyodkorlik ishlari natijasida Samarqand, Hirot va boshqa shaharlar yirik me’moriy markazlarga aylangan.

Temuriylar davri me’morchiligining muhim xususiyatlaridan biri — binolarning ulkan hajmda va ulug‘vor tarzda qurilishidir. Masjidlar, madrasalar va maqbaralar baland gumbazlar, keng peshtoqlar va murakkab rejalashtirish asosida bunyod etilgan. Bu uslub hukmdor qudrati va davlat salobatini namoyish etishga xizmat qilgan.8

Shuningdek, Temuriylar davri me’morchiligida bezak san’ati ham yuksak darajada rivojlangan. Binolar devorlari rang-barang koshinlar, murakkab geometrik naqshlar, arabiy yozuvlar va o‘simliksimon ornamentlar bilan bezatilgan. Ayniqsa, ko‘k rangli koshinlar va mozaik bezaklar Temuriylar davri me’morchiligining o‘ziga xos belgilaridan biri hisoblanadi.9

Bu davr me’morchiligida simmetriya va muvozanat tamoyillariga ham alohida e’tibor qaratilgan. Me’moriy inshootlar aniq geometrik shakllar asosida barpo etilib, bino qismlari o‘zaro uyg‘unlikda joylashtirilgan. Natijada inshootlar nafaqat mustahkam, balki estetik jihatdan ham mukammal ko‘rinishga ega bo‘lgan. Temuriylar davri me’morchiligida bog‘ va saroy majmualari ham muhim o‘rin tutgan. Amir Temur tomonidan barpo etilgan ko‘plab bog‘lar, saroylar va sayilgohlar shahar obodonchiligining muhim qismi hisoblangan. Bu majmualar tabiat va me’morchilik uyg‘unligini aks ettirgan holda qurilgan.

Temuriylar davri me’morchiligi o‘zining ulug‘vorligi, bezak san’atining boyligi va me’moriy yechimlarining mukammalligi bilan Markaziy Osiyo me’morchiligi tarixida muhim o‘rin egallaydi. Bu davrda yaratilgan me’moriy obidalar nafaqat o‘z davrining yuksak san’at darajasini ko‘rsatadi.

---

6 Shomiy N. Zafarnoma. - Toshkent: Sharq, 1996. B.71

7 Ahmedov B. Ulug‘bek. - Toshkent: Fan, 1994. B.72

8 Ahmedov B. Amir Temur. - Toshkent: Fan, 1996. B.124

9 Bartold V.V. Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida. - Toshkent: Sharq, 1990. B.418

Temuriylar davrida Samarqand shahrida amalga oshirilgan keng ko‘lamli obodonchilik va bunyodkorlik ishlari shaharni siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazga aylantirdi. Ushbu davr me’morchiligi o‘zining ulug‘vorligi, nafis bezak san’ati va me’moriy uyg‘unligi bilan ajralib turadi. Qurilgan yirik obidalar va shahar infratuzilmasi nafaqat Temuriylar davrida, balki keyingi asrlarda ham shahar rivojiga ta’sir ko‘rsatdi. Samarqandning bugungi tarixiy va madaniy nufuzi aynan shu davr merosi bilan belgilanadi.

Shu bilan birga, birinchidan, Amir Temur va Temuriylar davrida olib borilgan bunyodkorlik ishlari markazlashgan davlat siyosatining muhim yo‘nalishi sifatida shakllangan bo‘lib, bu jarayon shaharlar rivoji va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda asosiy omil bo‘lib xizmat qilgan.

ikkinchidan, mazkur davrda amalga oshirilgan me’moriy va obodonchilik ishlari nafaqat amaliy ehtiyojlarni qondirishga, balki jamiyatning madaniy va ma’naviy hayotini yuksaltirishga xizmat qilgan. Bu esa shaharlarning ilm-fan va madaniyat markazlariga aylanishiga zamin yaratgan, uchinchidan, Temuriylar davrida qurilgan inshootlar va shaharsozlik tajribasi o‘z davridan ancha ilgarilab ketgan bo‘lib, keyingi davr me’morchiligi va shahar rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Bu tajriba bugungi kunda ham tarixiy meros sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda, to‘rtinchidan, mazkur davrda bunyod etilgan obidalar va infratuzilma tizimi davlat qudratini namoyon etish bilan birga, savdo-sotiq, hunarmandchilik va ilmiy faoliyat rivojiga ham xizmat qilganligi bilan ajralib turadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, Temuriylar davridagi obodonchilik va shaharsozlik ishlari o‘zining keng qamrovliligi, puxta rejalashtirilganligi va uzoq muddatli natijalari bilan ajralib turadi hamda bugungi kunda ham tarixiy-tadqiqotlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov B. Amir Temur. – Toshkent: Fan, 1996. – 124b.

2. Ahmedov B. Ulug‘bek. – Toshkent: Fan, 1994. – 75b.

3. Azamat Ziyo. O‘zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000. – 152–160b.

4. Bartold V. V. Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida. – Toshkent: Sharq, 1990. – 412–418b.

5. Shomiy N. Zafarnoma. – Toshkent: Sharq, 1996. – 89–96b.

6. Yazdiy Sh. A. Zafarnoma. – Toshkent: Sharq, 1997. – 203–210b.

7. https://en.wikipedia.org/wiki/Gur-e-Amir